

NyS

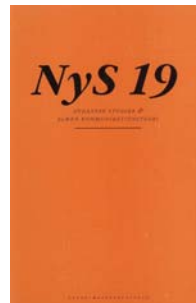
Titel: Når den ene samtalepartner ikke er dansker

Forfatter: Esther Glahn

Kilde: *NyS – Nydanske Studier*
& *Almen kommunikationsteori* 19, 1994, s. 79-94

Udgivet af: Dansklærerforeningen

URL: www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

NÅR DEN ENE SAMTALEPARTNER IKKE ER DANSKER

AF ESTHER GLAHN

I denne artikel vil vi se på, hvad der sker, når en af samtalepartnerne i en samtale er ikke-indfødt med begrænset kommunikativ kompetence på dansk. De overordnede regler for replikskifte, for sproglige rettelser, back-channel kommunikation o.l. gælder stadig, men det ændrer naturligvis samtalerne en del, at den ene part har vanskeligheder med at forstå og udtrykke sig på dansk.

Inden for fremmedsprogspædagogikken er der i disse år stor interesse for at udvikle metoder og teknikker, der lægger op til så megen kommunikation i klasseværelset som muligt (se fx Henriksen 1989). Dette kan for det første begrundes med, at mundtlig kommunikation er et højt prioriteret mål for undervisningen. For det andet kan det begrundes med den teori om tilegnelse af andet- og fremmedsprog, der er fremsat af Hatch et al. 1986. Ifølge denne teori foregår sprogtilegnelsen gennem kommunikation, enten med indfødte eller med kammerater i klasseværelset, som også er ved at lære sproget. Belæg for teorien findes i en række undersøgelser (fx Glahn & Holmen 1989). Hensigten med denne artikel er imidlertid ikke at beskrive, hvordan et fremmed-/andetsprog tilegnes, men at redegøre for forskellene på samtaler mellem indfødte og mellem indfødte og ikke-indfødte inden for rammerne af de generelle samtaleregler, der blandt andet beskrives i NyS 18.

De analyser, som vil blive beskrevet, benytter data fra et korpus af talt sprog ved navn *Projekt Indvandrer dansk*, hvis formål er at undersøge voksnes indvandreres kommunikative og interaktive kompetence på dansk.

BESKRIVELSE AF DATA

Formålet med dataindsamlingen var ikke at undersøge specifikke sproglige fænomener men at belyse informanternes evne til at klare sig i almene si-

tuationer, og data er derfor blevet indsamlet i ret åbne kommunikationssituationer (en udtømmende beskrivelse er givet i Jensen 1989)¹.

De data, der er blevet brugt til analyserne, består af videooptagelser af 14 halvstrukturerede samtaler mellem en indfødt dansker og en ikke-indfødt samt – for at have data at sammenligne med – fire samtaler mellem to indfødte. Optagelserne fandt sted i videostudiet på Københavns Universitet.

Samtalerne varede sædvanligvis 20-30 minutter. Den korteste blev imidlertid kun 16 minutter lang, og der er derfor af hensyn til analysernes sammenlignelighed udmålt samme antal minutter af alle samtaler.

Alle informanter fik en skriftlig instruktion på dansk. De ikke-indfødte fik at vide, at de nu skulle samtale med en dansker i 20 minutter, og at formålet med samtalerne var, at de to parter skulle få noget at vide om hinanden og kun tale om ting, som de kendte godt, nemlig familie, venner, arbejds-situation, planer for fremtiden og længden af deres ophold i Danmark. De indfødte fik at vide, at interaktionen skulle udvikle sig til en samtale og ikke på nogen måde måtte minde om en eksamination. De blev bedt om at præsentere sig selv og få deres ikke-indfødte samtalepartner til at gøre det samme. De fik en liste over mulige emner at tale om – de samme emner, som er nævnt ovenfor (instruktionerne findes i note ²).

INFORMANTERNE

Vore data stammer fra ikke-indfødte informanter med ikke-vesteuropæisk baggrund. De kommer fra følgende lande: Singapore, Polen, Iran, det daværende Tjekkosllovakiet, Pakistan, Tyrkiet (kurdere) og det daværende Jugoslavien. Ni er mellem 20-30 år og fem er mellem 30-40. Desuden medvirkede et antal danske informanter, hvoraf syv er mellem 20-30 år, to er mellem 30-40 og én er mellem 50 og 60.

Der er ikke foretaget nogen egentlig test for at måle de ikke-indfødte informanters kommunikative kompetence på dansk, men ud fra et intuitivt indtryk bedømmes alle til at være på et lidt viderekomment niveau. Ifølge informanternes egne opgivelser har de modtaget danskundervisning i 4-15 måneder og opholdt sig i Danmark fra 9 måneder til 10 år.

SAMTALEANALYSE

De følgende afsnit vil beskrive og analysere forskelle mellem indfødt/indfødte og indfødt/ikke-indfødte samtaler (i det følgende benævnt henholdsvis *indfødte* og *ikke-indfødte* samtaler). Den umiddelbart mest påfaldende forskel mellem samtalerne er, at der i de ikke-indfødte samtaler må bruges en del kræfter på at gøre budskaberne forståelige og på at overvåge, at begge samtalepartnere forstår det, der bliver sagt. En anden påfaldende forskel mellem de to typer samtaler er den asymmetri, der præger de ikke-indfødte samtaler. I det følgende vil vi se nærmere på disse to forskelle.

FORSTÅELIGHED OG FORSTÅELSE

Goffman (her efter Hatch 1992) opstiller et antal universelle forudsætninger for vellykkede samtaler. To af disse er budskabernes hørbarhed/forståelighed samt tilstedeværelsen af back-channel kommunikation. Som nævnt optager arbejdet med at forstå og gøre budskaberne forståelige en del tid og kræfter i de ikke-indfødte samtaler. Den løbende kontrol med forståelsen foregår ved den såkaldte back-channel kommunikation. Så snart parterne konstaterer, at der ikke er gensidig forståelse, påbegyndes en reparationsfase hvor forståelsen søges genoprettet.

BACK-CHANNEL SIGNALER

Back-channel kommunikationen er den udveksling af signaler³, der foregår sideløbende med samtalens replikker. Formålet er 1) at regulere replikskifterne i samtalen, 2) at sikre gensidig forståelse og 3) eventuelt at sikre enighed om budskabernes indhold (jf. Thomsen 1991 og Larsen 1975).

ad 1) Det følgende eksempel viser en kombination af to funktioner, dels regulering af replikskifte, dels forståelseskontrol. Den indfødte gør en håndbevægelse, der både kan tolkes som en opfordring til at give feedback om, hvorvidt samtalepartnere forstår det, der er blevet sagt, og som et spørgsmål om, hvorvidt han ønsker at tage ordet⁴:

Eksempel 1 (indfødt – ikke-indfødt, samtale nr. 8)

Dansker: ...efterhånden oplever du så at der kommer flere danske ord ind i det – <håndbevægelse> (spørgende blik fra den ikke indfødte) når I snakker iransk sammen

Da den ikke-indfødte ved sit spørgende blik signalerer, at han ikke har forstået den indfødtes spørgsmål og anmoder om en reparation af ytringen, bliver det klart for samtalepartneren, at han ikke ønsker at tage ordet. Derfor beholder den indfødte replikken og foretager den ønskede reparation (her en præcisering af, hvad pronominet *det* refererer til).

ad 2) Det næste eksempel viser, hvordan den gensidige forståelse kontrolleres ved et back-channel signal, her et blik rettet mod samtalepartneren. Den ikke-indfødte taler meget langsomt og tøver ved at trække ordenes slutlyd ud. Det fremgår tydeligt, at han ikke føler sig sikker på, om ordet *nittenhundredeogfireogfirs* er rigtigt. De danske talord fra 50-99 er som bekendt meget vanskelige for ikke-danskere.

Eksempel 2 (indfødt – ikke-indfødt, samtale nr. 4)

Iraner: ...hun kom øh: i: – nittenhundredeogfireogfirs –
<blik> (nik) og: jeg kommer...

Danskeren signalerer med et nik tilbage, at hun forstår, hvad der er blevet sagt, og iraneren kan derefter fortsætte sin replik.

ad 3) I det tredje eksempel med to indfødte viser konteksten tydeligt, at den ene samtalepartner med signalet *ikke* opfordrer den anden til at være enig med hende.

Eksempel 3 (to indfødte, samtale nr. 26)

Dansker: ...enhver idiot kan da se der er forskel på alle skrifter
ikke (jo jo) så der er selvfølgelig...

Den anden samtalepartner angiver sin enighed ved at sige *jo jo*, hvorefter den første fortsætter replikken.

Som det fremgår af ovenstående er der tale om to slags signaler: 1) *elicitationssignaler*, der gives af den talende (i eksemplerne ovenfor er det henholdsvis håndbevægelse, blik og *ikke*). Med disse signaler beder den talende om feedback fra samtalepartneren. 2) *feed-back signaler* gives af tilhøreren (i eksemplerne ovenfor henholdsvis spørgende blik, nik og *jo jo*). Begge slags signaler kan altså være både sproglige og ikke-sproglige, og alle de nævnte typer signaler findes såvel i ikke-indfødte som i indfødte samtaler. Der er imidlertid visse forskelle. De ikke-indfødte informanter markerer

deres elicitationssignaler påfaldende kraftigt i forhold til danskerne; danskerne er meget omhyggelige med at iagttage, om de ikke-indfødte samtalepartnere forstår og altså udsender de relevante feed-back signaler. Desuden forekommer der i de indfødte samtaler langt flere sproglige signaler end i de ikke-indfødte (herom senere i afsnittet Fordelingen af sproglige og ikke sproglige elicitationssignaler).

SPROGLIGE ELICITATIONSSIGNALER

De indfødte danskere bruger følgende sproglige elicitationssignaler:

Eksempel 4: *ikke* (to indfødte, samtale nr. 22)

Dansker: jeg var lige i Egypten her i i januar måned tre uger det syntes (ups) jeg var spændende for eksempel *ikke* (hm) altså virkelig...

Eksempel 5: *altså* (to indfødte, samtale nr. 26)

Dansker: ...og så sidde der som enogtyveårig og gå i psykoanalyse når man ikke har specielt mange store problemer det tror jeg ikke er så fedt *altså* – (latter) så det droppede jeg

Eksempel 6: *vel* (to indfødte, samtale nr. 26)

Dansker: altså forlagets virksomhed er ikke indstillet *vel* (smil) men altså nu nu – ...

Eksempel 7: *ikke også* (to indfødte, samtale nr. 24)

Dansker: ...du ved godt der er d' de der projektgruppeordninger *ikke også* (ja) ja om man kunne lave speciale inden for det

Eksempel 8: *sådan* (to indfødte, samtale nr. 22)

Dansker: ...så er det ligesom at man sådan står lidt – underlig situation også der *sådan* – (intet feedback signal) i min og nogle år før og *sådan* (hm) og det kommer til...

Eksempel 9: *jo* (to indfødte, samtale nr. 26)

Dansker: ...og hvordan man skal forholde sig til mange ting ændrer sig *jo* – (ja) alt – også efter hvordan...

Eksempel 10: *Ikke-terminal intonation* (to indfødte, samtale nr. 22)

Der kan her være tale om en stigende intonation eller blot en intonation, der ikke falder, som den ville gøre, hvis den signalerede afslutningen på en replik.

Dansker: ...så har jeg været ude at undervise i pædagogikum – /stigende intonation/ (nik) og så...

Eksempel 11: *Forlængelse af slutlyd* (to indfødte, samtale nr. 22)

Den sidste lyd i et ord forlænges for at sende et elicitationssignal.

Dansker: hvad man er interesseret i – (ja) *udover*: – (nik) sit fag...

De ikke-indfødte informanter bruger kun to sproglige elicitationssignaler, nemlig *ja* og selvreparation, jf. eksemplerne nedenfor:

Eksempel 12: *ja* (indfødt – ikke-indfødt, samtale nr. 2)

Polak: og jeg skulle – bestå – de to *eksamer *ja* – (ja) på *universitet...

Eksempel 13: *Reparation af egen replik* (indfødt – ikke-indfødt, samtale nr. 4)

Iraner: ...hun lejede <blik> (blink med øjnene) *fremlejede* <blik> (ja) en lejlighed men...

Her beder den talende med et blik om feed-back, formodentlig for at få bekræftelse på at ordet *lejede* er det rigtige. Samtalepartneren blinker og dette signal får den talende til at reparere ordet *lejede* til *fremlejede*. Derefter retter han igen blikket mod partneren for at få feed-back på sin reparation og får denne godkendt med et *ja*.

IKKE-SPROGLIGE ELICITATIONSSIGNALER

I begge typer samtaler forekommer der ikke-sproglige elicitationssignaler. Der er tale om latter, hovedbevægelser, ændring af blikretning, blink med øjnene, hånd-, arm-, ansigts- og kropsbevægelser. De ikke-indfødte informanter bruger i de fleste tilfælde ændring af blikretning til at elicitere feedback. De ser væk fra samtalepartneren, mens de taler, og retter så et blik direkte mod vedkommende, når de vil elicitere feedback. Disse signaler er meget stærkere markeret end de indfødtes.

FORDELINGEN AF SPROGLIGE OG IKKE-SPROGLIGE ELICITATIONSSIGNALER

En kvantitativ analyse af elicitationssignalernes fordeling (Glahn, under udarbejdelse) viser, at de ikke-indfødte informanter klart foretrækker at bruge ikke-sproglige elicitationssignaler. Desuden kan det konstateres, at de danskere, der taler med ikke-indfødte, også selv overvejende benytter de ikke-sproglige elicitationssignaler, formodentlig for at gøre forståelsen lettere for samtalepartnern. De tre indfødte samtaler indeholder tilsammen 142 sproglige elicitationssignaler over for 46 i de ikke-indfødte. Summen af ikke-sproglige elicitationssignaler er henholdsvis 234 i de indfødte samtaler over for 277 i de ikke-indfødte. En statistisk analyse viser, at begge forskelle er signifikante.

Sammenfattende ses en klar forskel på de ikke-indfødte og de indfødte samtaler mht. at bruge sproglige og ikke-sproglige elicitationssignaler. Grunden er formodentlig, at brugen af ikke-sproglige elicitationssignaler i de ikke-indfødte samtaler bidrager til et mere letflydende forløb. De ikke-indfødte får mindre sprogligt materiale at bearbejde, og forståelsesprocessen forløber derfor lettere for dem.

REPARATIONSARBEJDE

Når samtalepartnerne ved hjælp af back-channel kommunikationen bliver opmærksomme på, at der ikke er gensidig forståelse, standser samtalen almindelige forløb, og opmærksomheden rettes mod at få sproget repareret, så den gensidige forståelse kan blive genoprettet. Sådanne faser i samtalen benævnes *reparationsfaser*. Når de er overstået, kan parterne igen beskæftige sig med indholdet i samtalen og fortsætte dens almindelige forløb. Den kendsgerning, at de ikke-indfødtes dansk på flere punkter adskiller sig fra dansk indfødt norm, giver naturligvis anledning til en del reparationsarbejde. Sådanne reparationsfaser forekommer overhovedet ikke i de indfødte samtaler i vore data, men de er muligvis ikke repræsentative på dette område. Også mellem indfødte sker det, at samtalepartnere ikke forstår eller misforstår hinanden og så går igang med et reparationsarbejde. Det er blot ikke så hyppigt som i ikke-indfødte samtaler.

Et ofte omtalt og vel undersøgt fænomen inden for reparationsarbejdet er de såkaldte betydningsafklaringer, hvor samtalepartnerne næsten leger en slags "tyve spørgsmål til professoren" for at finde frem til et bestemt ord. En undersøgelse af danske skoleelevers samtaler på engelsk med jævn-

aldrende indfødte viste, at der især på 8.klasse- og 1.g-niveau var mange sådanne betydningsafklaringer (Glahn 1980). Et eksempel findes i note ⁵. Det er interessant at konstatere, at denne type reparationsarbejde ikke forekommer i de danske samtaledata, som vi her beskæftiger os med. Grunden er formodentlig, at der her er tale om voksne samtalepartnere, som finder det under deres værdighed at lege den slags leksikalske søgespil, når det ikke er nødvendigt, for at samtalen kan fortsætte sit forløb.

Ser vi på de reparationsfaser, der faktisk forekommer i vore data, er de i de fleste tilfælde forårsaget af, at de ikke-indfødte ikke forstår deres danske samtalepartnere. De angiver så, enten ved et sprogligt udtryk som i eksempel 14 eller ved et feed-back signal som i eksempel 15, at de ønsker den indfødtes ytring repareret. Ytringen bliver så gentaget, som regel i en lettere forståelig form (se iøvrigt også eksempel 1). For at vise, hvordan samtalen fortsætter sit videre forløb, er der i eksemplerne medtaget den replik, der følger efter reparationsfasen.

Eksempel 14 (samtale nr. 7)

Dansker: ...er det så sådan så I samles i en gruppe jævnligt fra Pakistan

Pakistaner: mnæh – – – mm gruppe /tydelig stigende (spørgende) intonation/

Dansker: ja altså eh møder du nogen – som kommer hjemmefra ligesom dig

Pakistaner: ja ja min – der er kun to *familie

Eksempel 15 (samtale nr.7)

Dansker: ja – har d' har du været hjemme eh på besøg med dine børn – <blink, 3 gange> (holder hovedet stift og ubevægeligt, ser ligeud og meddeler derved, at hun ikke forstår) har du været i Pakistan med børnene

Pakistaner: ja jeg har været <blik> (ja) tre fire gange

Denne type reparationer, hvor den indfødte samtalepartner gentager indholdet i sin ytring i en forenklet form, forekommer uhyre hyppigt i de ikke-indfødte samtaler. Det er derimod ikke så almindeligt, at det er den indfødte, der indleder en reparationsfase, selv om den ikke-indfødtes sprog er afvigende ud fra en dansk norm. Der er talrige eksempler som nedenstå-

ende (nr. 16), hvor den ikke-indfødte mangler et ord i sit danske ordforråd og i stedet bruger en omskrivning. I dette eksempel mangler informanten ordet *næstældste* i sit ordforråd og bruger i stedet for *næsten store*. De mange tøvepauser viser, at han leder efter et passende udtryk. Han udsender et elicitationssignal (et spørgende blik), fordi han er usikker, og samtalepartneren reagerer øjeblikkeligt med et feedback *ja* og viser derved, at hun har forstået:

Eksempel 16 (samtale nr. 10)

Kurder: ...mine forældre og mine lille: søster og lille bro' bror eh bor med mine forældre og så: min storebror bor i England (nå) og – ehm min eh *næsten store* <blik> (ja) bror bor i eh Tyrkiet

Det er som sagt sjældent, at det er den indfødte, der indleder en reparationsfase forårsaget af samtalepartnerens sprog, men det kan dog ske som vist i eksempel 17, hvor den ikke-indfødte informant har besvær med ordet *hav*. De kursiverede *ja*, som hun bruger, er elicitationssignaler, der er udtalt med stærkt stigende intonation. Den indfødte prøver at tolke ordet */haven/* som havn, men indser siden, at det jo ikke passer helt godt indholdsmæssigt:

Eksempel 17 (samtale nr.2)

Dansker: ...hvordan synes du med: – naturen altså landets karakter (ja) hvis man kan tale om det
Polak: åh det er – mm meget forskelligt (hm) fordi – Polen har – bjerge – *ja* – og have <blik> (stift uforstående udtryk i øjnene) – h' og og */haven/ ja* – og
Dansker: mener du havn
Polak: havn havn ja */ler/*
Dansker: men det har vi jo også altså
Polak: ja: og mange – (latter) floder *ja*
Dansker: ja det har vi ikke her

I dette tilfælde fører reparationsfasen ikke til gensidig forståelse; den fortsætter dog ikke længere, for den ikke-indfødte går videre i sin beskrivelse af Polens natur, og danskeren lader problemet omkring ordet være uløst, formentlig fordi man i en uforpligtende samtale som denne godt kan affinde sig med, at den gensidige forståelse ikke er 100% til stede.

Der er aldrig tale om, at danskerne uopfordret giver sig til at reparere de ikke-indfødte parters sprog, altså rette dem. Så på dette punkt ligner ikke-indfødte og indfødte samtaler hinanden. De samme høflighedsnormer gør sig gældende for begge. Som omtalt adskillige steder i litteraturen (fx Andersen 1991) gælder det for kommunikation, hvor vi ikke ønsker konflikt med samtalepartneren, at vi respekterer et høflighedsprincip, der påbyder os at være positive, dvs. at undgå at kritisere eller udtrykke utilfredshed med samtalepartneren. Derfor giver den ene samtalepartner sig ikke til at rette den andens sprog. Man retter sig selv, hvis man opdager, at man har fortalt sig, men man retter kun den anden, hvis vedkommende beder om det. Dette gør sig altså også gældende for ikke-indfødte samtaler. I eksempel 18 kan man iagttage, hvordan den indfødte glider let hen over det inkohærente svar, som viser, at den ikke-indfødte ikke har forstået spørgsmålet. Hun giver respons på den oplysning, hun ikke har bedt om med *javel* og reparerer derefter sit oprindelige spørgsmål (her ved at lave et hv-spørgsmål om til et lettere forståeligt ja/nej spørgsmål):

Eksempel 18 (samtale nr. 10)

- Dansker: hvad landsmand er din kone
Kurder: eh hun er fysioterapeut
Dansker: javel er hun dansk eller tyrkisk

I det næste eksempel (nr. 19) kan der være tale om en kulturforskel eller en sproglig fejl, som er vanskelig at gennemskue (måske er det ordet *naturfag*, der bruges forkert). Den indfødte vælger imidlertid at opfatte det som en kulturforskel og forklarer, hvordan uddannelsessystemet er i Danmark. Der bliver altså ikke tale om en rettelse af samtalepartnerens sprog:

Eksempel 19 (samtale nr. 4)

(der tales om den ikke-indfødtes kone, som har læst i tolv år i Iran)

- Dansker: hvad hvad hvad for et fag – har hun læst
Iraner: øhm naturfag – og: – hun skal være: – mm læge eller:
Dansker: læge /stigende (spørgende) intonation /
Iraner: ja – tandlæge eller: læge – – men: – det er meget det er meget svært at læse -her i Danmark
Dansker: ΔDanmark der harΔ
Iraner: Δisær for ud' udlændingeΔ
Dansker: ja: men nu nu læser vi jo heller ikke sådan mange år et

eller andet fag som man så kan bruge som læge eller tandlæge – man læser som – læge eller – tandlæge eller øh lærer eller s' øh øh noget i den retning

Kun i ganske sjældne tilfælde tilkendegiver danskeren – på opfordring – at den ikke-indfødtes sprog ikke er helt rigtigt. Men det gøres med et smil og i et venligt og legende tonefald, og der er ikke tale om en egentlig sproglig rettelse:

Eksempel 20 (umiddelbar fortsættelse af eksempel nr. 17, hvor der tales om forskellige træk ved den polske natur; de kursiverede *ja* er elicitationssignaler)

Polak: ...så vi har: – øh – øh mange forskel' – øhm – mm – karakterer eller *ja*

Dansker: ja ja: det er jo nok ikke det ord man ville bruge men det – det siger vi

Polak: ja: og: og: i Danmark: og i Danmark der er slet ikke bjerger *ja*

Det viser sig altså, at størstedelen af reparationsfaserne består af reparation af de danske ytringer, som de ikke-indfødte ikke forstår. Danskerne anmoder kun i sjældne tilfælde om reparation af de ikke-indfødtes sprog, og de almindeligt gældende regler for høflighed i indfødte samtaler gælder tilsyneladende også for de ikke-indfødte samtaler.

SYMMETRI – ASYMMETRI

En nogenlunde ligelig fordeling af taletiden er et af Grice's maximer (Glahn & Holmen 1989), men en forudsætning for, at den kan overholdes er, at samtalepartnerne er ligestillede, fx med hensyn til social status, alder eller køn. Der er mange sproglige interaktioner, hvor de givne roller fører til asymmetri eller dominans, hvor det altså er den ene part, der styrer forløbet. Fx er anklageren i en retssag den dominerende part i samtale med den anklagede, og læreren den dominerende part i traditionel klasseværelsesundervisning (Linell & Gustavsson 1987). I ikke-indfødte samtaler, hvor den ikke-indfødte som i vore data er på et lidt viderekomment og ikke på et avanceret niveau mht. sprogbeherskelse, bliver det den indfødte samtalepartner, der styrer samtalen.

Det er dem, der stiller spørgsmålene og foreslår emnerne i samtalen. Dette fremgår fx af eksemplerne 14, 15, 17, 18 og 19.

En model til beskrivelse af dominans i samtaler, den såkaldte Initiativ-Respons model, er foreslået af Linell & Gustavsson (1987). Kort beskrevet består den i indledningsvis at tildele hver replik en talværdi efter dens grad af initiativ og dominans. Det vil føre for vidt her at gennemgå alle repliktyper, så vi nøjes med 3 eksempler. 1) Spørgsmål, der ikke knytter an til forudgående replikker, viser at den talende foreslår et nyt emne, hvilket jo er meget styrende for samtalen. En sådan replik har derfor en høj værdi, nemlig 4 (eksempel 21). 2) Et svar, der af samtalepartneren betragtes som utilstrækkeligt, bidrager ikke til at føre samtalen videre indholdsmæssigt og er derfor ikke dominerende. En sådan replik har en lav værdi, nemlig 1 (eksempel 22). 3) En anmodning om reparation eller et minimalt svar, der betragtes som tilstrækkeligt af samtalepartneren, har også en forholdsvis lav værdi, dog lidt højere end det utilstrækkelige svar. Denne sidste repliktype har værdien 2. Eksempel 23 viser et minimalt tilstrækkeligt svar, *nej*.

Eksempel 21 (samtale nr.18)

Kurder: åh det er for to år siden jeg er kommet til Danmark

Dansker: *ja – hvor i Kurdistan kommer du fra*

Eksempel 22 (dette eksempel er fra en informationskløftopgave)

Dansker: til venstre for dig eller for mig?

Kurder: *for m' – – det er ikke så meget*

Dansker: nej men til venstre er det din venstre side?

Eksempel 23 (samtale nr.5)

Dansker: du vil gerne blive i Danmark

Tjekke: det vil jeg meget gerne (latter)

Dansker: ja for ellers så lærer du vel ikke sproget

Tjekke: *nej*

Indfødt: har du børn

Analysen består nu i en sammentælling af hver samtalepartners replikværdier, en beregning af medianerne og af differencen mellem de to medianer. Dette tal er den såkaldte IR-difference, der er et udtryk for samtalebalance. 0,0 angiver den fuldstændige balance, hvor begge parter har lige

stort initiativ. Jo større tallet er, jo mere er samtalen domineret af den ene part. Stærkt asymmetriske samtaler, fx mellem jurist og anklaget i retssager kan have en IR-difference på 1,97 (Aronsson & Linell 1985).

I tre ikke-indfødte samtaler var IR-differencen henholdsvis 0,9, 1,17 og 0,67. Til sammenligning var den i tre indfødte samtaler henholdsvis 0,53, 0,37 og 0,01 (Glahn 1994). Det ses altså, at de ikke-indfødte samtaler er mere asymmetriske end de indfødte. I den ene indfødte samtale findes der imidlertid en IR-difference (0,53), der er næsten lige så høj som for den laveste ikke-indfødte (0,67). Det anføres ofte i litteraturen (se fx Togeby 1981, s.131-32), at mænd – alle andre faktorer lige – som samtalepartnere er dominerende over for kvinder, og det er derfor en nærliggende forklaring, at samtalepartnerne i denne ene indfødte samtale er af forskelligt køn, mens de andre indfødte samtaler føres af to kvinder. Det er i den forbindelse bemærkelsesværdigt, at den ene af disse samtaler er så godt som fuldstændig symmetrisk (IR-difference = 0,01). Til sammenligning kan anføres, at Norén & Löfström (1977) i en samtale mellem to kvindelige kolleger også fandt meget stor symmetri, nemlig en IR-difference på 0,07.

Det ses altså, at de ikke-indfødte samtaler er mindre symmetriske end de indfødte. IR-analysen viser, at det er de indfødte, der påtager sig at føre samtalen videre.

KONKLUSION

Der er altså både ligheder og forskelle mellem ikke-indfødte og indfødte samtaler. Begge typer overholder de almindelige høflighedsregler for samtaler. Men de adskiller sig fra hinanden ved den tydelige markering og den store afhængighed af back-channel signalerne og ved de hyppige reparationsfaser i de ikke-indfødte samtaler. Desuden er de ikke-indfødte samtaler mere asymmetriske, dvs. at den indfødte samtalepartner klart har mere indflydelse på samtaleforløbet end den ikke-indfødte.

Men som det også vil være fremgået er der i datamaterialet mange eksempler på at en begrænset kommunikativ kompetence ikke forhindrer de ikke-indfødte samtalepartnere i at give udtryk for holdninger og følelser, selv når det gælder samtaler om ret indviklede emner.

Eksempel 24 (samtale nr.8)

- Dansker: ...hvordan synes du om forholdet mellem mellem mænd og kvinder i Iran og i Danmark over for hinanden er der stor forskel der føler du
- Kurder: ja mm eh iranere er meget religiøse (ja) end danskerne her mm måske jeg føler eh sådan eh
- Dansker: nej men det har du ret i
- Kurder: fordi her mm – eh eh danskerne er meget fri (mm) og vælger hvad vil de gerne have religiøs eller andre eh ideer (ja) idéer – og så: eh nu vi har mange problemer i Iran (mm) vi har krig (ja) eh vi har en eh diktator (ja) leader (ja) som Khomeini i Iran nu
- Dansker: ja det hører vi jo om ja
- Kurder: jah – men vi håber eh vi kan have mm en eh mm bedre regering eh senere

NOTER

1. Dataindsamlingen blev foretaget af Esther Glahn, Anne Holmen og Knud Anker Jensen.
2. De ikke-indfødte informanter fik udleveret en skriftlig vejledning, hvori det hedder: "Du skal nu tilbringe ca. 20 minutter i selskab med en dansker. Jeres samtale vil blive optaget på videobånd. Den foregår derfor i et studie. I skal snakke sammen for at finde ud af noget om hinanden. Du skal ikke være bange for at sige noget. Hvis det er svært at sige det, du gerne vil, skal du bare prøve så godt som muligt at fortælle det. Det vigtigste er, at I forstår hinanden. I skal kun tale om ting, du kender godt, familie, venner, arbejde, hvor du bor og hvor længe du har været i Danmark. Hvis du gerne vil vide noget om den, du taler med, skal du bare spørge. Vi laver disse samtaler for at finde ud af, hvad udlændinge gør, når de taler med en dansker. Hvis man ved noget om det, vil man bedre kunne forstå hinanden. Vi er altså ikke ude på at sige, om du taler godt eller dårligt".
De indfødte informanter fik udleveret en instruktion, hvori det hedder: "Målet med samtalen er inden for de givne rammer at få så spontane sproglige data fra den interviewede som muligt. Det er derfor vigtigt, at samtalen foregår i en afslappet atmosfære. Det må IKKE ligne en eksamen! Interviewet skal derfor helst udvikle sig i retning af en samtale, hvor begge parter stiller spørgsmål. Men husk, at det er den interviewedes sprog, der i første række interesserer. Du skal derfor ikke bringe dig selv i en situation, hvor du taler hele tiden. Samtalen bør udvikle sig efter følgende plan. Du præsenterer dig selv og fortæller om formålet med interviewet: "Du vil gerne vide noget om, hvordan den interviewede befinder sig i

- Danmark. Du kan desuden fortælle lidt om dig selv. Denne fase er vigtig for at skabe en afslappet og tillidsfuld stemning".
3. Analyserne af back-channel signalerne er foretaget på tre indfødte og tre ikke-indfødte samtaler (Glahn under udarbejdelse).
 4. I transskriptionen bruges følgende konventioner: – angiver pause; sproglige back-channel elicitationssignaler skrives med kursiv, mens ikke-sproglige skrives mellem <>; back-channel feedback skrives mellem (); * angiver forkerte former; ... angiver at der er en begyndelse og/eller slutning på replikken, som ikke er transskriberet; ' efter et ord angiver, at det er ufuldendt; forlængelse af lyd angives ved :: udtale angives mellem / / ; ?? angiver uforståelig tale; Δ angiver samtidighed.
 5. Eksemplet er fra en samtale mellem en 8.-klasses elev og en jævnaldrende indfødt engelsktalende. De taler om elevens mor, der går i skole.

Engl.: ...what does she learn

Elev: tst "sy" -- "åh sy – sy sy sy – hvad hedder"

Engl.: what does she do

Elev: I cannot remember what it's on English – 2 – mm –

Engl.: what does it look like – or

Elev: she is er "sy sy – hvad hedder" – – – I can't remember (fnis) (samler pege- og tommelfinger som for at holde på en nål)

Engl.: and is she going to use what she's learning er to teach it later

Elev: yes (yeah) . . she's going to teach other – er example children

Engl.: mm – – – oh

Elev: hand w' hand work (fnis)

Engl.: ah I see yeah er handwork

Elev: yes

Engl.: what and does she er does she er make pottery and so on

Elev: no she is er – – – – Δ something Δ

Engl.: Δ I mean what is it Δ what is her products

Elev: the clothes

Engl.: oh her clothes oh she makes clothes yeah

Elev: yeah

Engl.: so does she sew

Elev: yes (nikker lykkeligt)

LITTERATUR

- Aronsson, Karin & Per Linell (1985): *Framgång och motgång i dialoger*, Arbetsrapport 1985:7, Linköping: Tema Kommunikation, Universitetet i Linköping, 581 83 Linköping
- Andersen, John E. (1991): Sprogets takt og tone, i Hansen, Erik, Inge Lise Pedersen & Ib Poulsen (udg.): *Auditorium X*, Forlaget Amanda, 72-99
- Glahn, Esther (1980): 20 spørgsmål til professoren, *Skrifter om Anvendt og Matematisk Lingvistik*, Københavns Universitet

- Glahn, Esther (under udgivelse): Form and Function in Back-Channel Elicitation Signals
- Glahn (1994): Dominans i samtaler mellem indfødte og ikke-indfødte samtalepartnere, i *Bidrag fra 3. Nordiske Konference om Nordens språk som andetspråk*, Oslo 1993
- Glahn, Esther & Anne Holmen (1989): Diskurs og interaktion, i Kasper & Wagner 1989, 62-78
- Goffman, E. (1976): Replies and responses, *Language in Society* 5, 3:254-313
- Hatch, Evelyn (1992): *Discourse and Language Education*, Cambridge University Press
- Hatch, Evelyn et al. (1986): The experience model and language teaching, i Day, Richard (ed.): *Talking to learn. Conversation in second language acquisition*, Rowley, Mass.
- Henriksen, Birgit (1989): Elevcentrerede arbejdsformer i den kommunikative fremmedsprogsundervisning, i Kasper & Wagner 1989, 166-182
- Jensen, Knud Anker (1989): *Projekt Indvandrer dansk*, Institut for Almen og Anvendt sprogvidenskab, Københavns Universitet
- Kasper, Gabriele & Johannes Wagner (1989): *Grundbog i Fremmedsprogs pædagogik*, København: Gyldendal
- Larsen, Peter Harms (1975): Samtalens grammatik, *NyS* 8:66-80, Akademisk Forlag
- Linell, Per & Lennart Gustavsson (1987): *Initiativ och respons*, Tema Kommunikation, Universitetet i Linköping, 581 83 Linköping
- Norén & Löfström (1977): *Teori- och metoddiskussion kring projektet Språksociala studier i en talspråklig databas*, Rapport från Språkdata 5, Göteborgs Universitet
- Thomsen, Ole Nedergaard (1991): Grammar in Danish conversational discourse. In Gregersen, Frans & Inge Lise Pedersen (eds): *The Copenhagen study in urban sociolinguistics*, Copenhagen: Reitzel, 337-444
- Togeby, Ole (1981): Mig skal sådan en som hende ikke prøve at afbr/, *Roligpapir* 26:131-149